

Menntun kvenna og starfsval Er þörf á breyttri menntastefnu?

Dr. Guðný Guðbjörnsdóttir, dósent.

Mars 1988

Það kann að þykja framandi að ræða sérstaklega um menntun kvenna þegar kynjunum er í aðalatriðum boðið upp á sömu menntun. En hvers vegna er kynjunum boðið upp á sömu menntun, hvaða forsendur liggja þar að baki og hvernig hefur núverandi stefna í skólamálum reynst konum? Að mínu álti hefur nýtt ástand skapast í menntamálum, sem ekki hefur verið tekist á við á skipulegan hátt hvorki hér eða í nágrannalöndunum. Margt bendir þó til að slíkt verði æ nauðsynlegra, ef það er raunverulegt markmið að menntastefnan stuðli að jafnstöðu kynjanna eins og landslög gera ráð fyrir. Til að greina þetta nýja ástand mun ég annars vegar styðjast við sögulega þróun hugmynda um menntun og stöðu konunnar. Hinsvegar mun ég líkja stöðu menntamálaumræðunnar nú við ástandið í kvennahreyfingunni hér upp úr 1980.

Í þessu stutta erindi verður aðeins stiklað á stóru, og sumt sagt sem í raun krefðist nánari rökstuðnings en sleppt er tímans vegna að sinni. Markmið mitt er að veita innsýn í fræðilega umræðu um þessi mál í þeirri von að efla megi þennan anga af jafnréttisumræðunni, sem að mínu mati er mun mikilvægari en oft virðist áltið. Fyrst mun ég greina stuttlegra frá sjónarmiðum nokkurra hugsuða um menntun og kynferði og í framhaldi af því greina hvers konar menntun konum er boðið upp á í dag. Þá mun ég benda á hvernig núverandi skólastefna virðist reynast konum, m.a. hvað starfsval snertir. Að lokum mun ég nefna helstu aðferðir, sem notaðar hafa verið til að stuðla að jafnrétti kynjanna á vettvangi skólamála, gagnrýni kvenfrelsiskvenna á þær aðferðir og hvað að þeirra mati þarf að breytast til að menntun kvenna verði þeim það frelsisafl sem henni er vonandi ætlað.

Menntun og kynferði í sögulegu og heimspekkilegu ljósi

Saga uppeldis og menntunar sýnir að hugsuðir hafa längum deilt um það að hvaða leyti kynferði skiptir máli fyrir menntun þegnanna. Lengst af var annars vegar hinsvegar um það hvers konar menntun hentaði best viðkomandi hlutverkum. Á undanförnum árum hefur umræðan snúist meira um það hvers konar menntun sé æskileg ef kynferði á ekki að ákvarða stöðu fólks í lífinu og þá hvort menntun stúlkna og drengja eigi að vera eins eða mismunandi.

Eins og bent hefur verið á (1) hefur fræðileg umfjöllun um menntahugtakið löngum takmarkast við það hvernig mennta beri borgarana. Þar sem konur öðluðust ekki full borgaráréttindi almennt í heiminum fyrr en á þessari öld, hefur umræðan um menntun kvenna verið í lágmarki í gegn um tíðina, þó nú sé að verða mikil breyting þar á. Á þessu eru þó undantekningar, samanber til dæmis heimspekingana Rousseau, sem uppi var á 18. öld, og Plató, frá því fyrir kristburð (427-347).

Í Ríkinu eftir Plató, sem er umfjöllun um fyrirmundarríki (utopia) er sett fram sú skoðun að allir séu fæddir til að sinna ákveðnum störfum, og að allir sem fari í sama starf eigi að fá sömu menntun. Kynferði skipti ekki máli í þessu

sambandi. Konur gátu orðið verndarar ríkisins, bæði hermann og stjórnmalamenn ef þær stóðust viðkomandi menntakröfur, enda þurftu þær þá hvorki að hugsa um börn sín eða eiginmenn. Verndarar ríkisins áttu nefnilega að búa í sérstökum bústöðum, þ. e. ekki á einkaheimilum, og ef þeir eignuðust börn áttu þau að alast upp annarsstaðar. Frelsið sem konur áttu að fá samkvæmt Plató, var sem sagt á kostnað þess að þær fengju að annast börn sín og ekkert bendir til að menntakrífurnar hafi verið skilgreindar af konum. Meginmarkmið menntunarinnar í ríki Platós, var reyndar ekki alhliða þroski og jafnrétti þegnanna, heldur hámörkun skilvirkni (2).

Í grundvallarriti Rousseaus um uppeldi og menntun, Emile (1762), er því hinsvegar haldið fram að kynferði skipti meginmáli fyrir menntun af því að hlutverk kynjanna í þjóðfélaginu séu mismunandi, sem aftur stafi af mismunandi eðli. "Eðlið" er þó greinilega skilgreint mjög þróngt, ekki útfrá öllum þeim fjölmörgu eiginleikum sem leggja mætti rækt við. Meginhluti bókarinnar fer í að lýsa menntun Emile eða karlmannsins, en í 5. hlutanum er komið að menntun konunnar, því að Emile gat ekki verið konulaus. Hlutverk Sophie, eða konunnar almennt var að þjóna eiginmanni sínum og ala honum börn. Hún átti ekki að taka þátt í opinberu lífi og menntun hennar átti að vera í samræmi við það. Hana átti að ala upp til að hlýða en ekki til að stjórna. Hún átti að læra að vera hæversk og eftirtektarsöm en hún var ekki talin búa yfir þeirri nákvæmni og eftirtekt sem þarf til að ná árangri í vísindum. Hún átti að læra að sauma, búa til blúndur og knipplinga. Eiginleikar og menntun Sophie áttu að bæta upp þekkingar- og skilningsskort hjá Emile á vissum sviðum og öfugt, þannig að saman voru Emile og Sophie fær um að takast á við lífið. Þetta er eitt af því sem Rousseau gagnrýnir hjá Plató, þ.e. að samneyti verndara ríkisins við börn vanti til að gera þá að hæfum stjórnendum (3).

Ef marka má ýmsa umræðu líðandi stundar, til dæmis umfjöllun um einn af forsetaframbjóðendum Bandaríkjanna, Dukakis og konu hans í bandarísku tímariti (4), mætti ætla að þessi fyrirmýnd væri enn í gildi, þó að annað verði ráðið af gildandi lögum amk. hér á landi.

En hvað hefur gerst í menntaumræðunni og í veruleikanum í þessi 226 ár, sem liðin eru frá útkomu Emile? Wollstonecraft hélt því fram árið 1792 í A Vindication of the Rights of Woman að konur væru skynsemisverur eins og karlar en ekki þrælar hvata sinna og tilfinninga og að menntun kvenna ætti, eins og menntun karla, að gera þær hæfar til sjálfstæðrar hugsunar þannig að þær gætu æxlað þá ábyrgð að hafa full mannréttindi. Að hennar álitii yrði það ekki til þess að konur hættu að hugsa um börn sín og heimili. Þrátt fyrir þetta urðu önnur sjónarmið ofan á á 19. öldinni. Þó að erfitt sé að finna eina heilsteypta hugmyndafræði, þá var áherslan almennt sú að menntun kvenna ætti að undirbúa konur undir hlutverk sitt sem mæður og húsmæður, en þess sjónarmiðs gætti einnig að konur væru upplagðir barnakennrar eins og Rousseau hafði reyndar haldið fram en takmarkað við kennslu stúlkubarna. Þessi sjónarmið koma t.d. skýrt fram hjá Beecher og Pestalozzi.(5)

Eins og Howe bendir á var námsefni kvennaskóla 19. aldar öðrvísi en námsefni í karlaskólum, þar sem áherslan var á frjálsar listir, þ.e. hefðbundið bóknám, eða sérnám eins og t.d. í bændaskólum. Konur þurftu þó að læra móðurmálið vel og nokkuð í stærðfræði og vísindum til að geta kennt börnum og unglungum, en ekki það mikið að þær færu að móta þekkinguna sjálfa. Þessi menntun kvenna var ekki talin ögrun við ríkjandi ástand, því að markmiðið var eingöngu að gera þær hæfari í þeim störfum sem þær þegar sinntu og að fullnægja félagslegri þörf fyrir aukna alþýðufræðslu. Þetta þótti sjálf sagt að konur gerðu fyrir smánarleg laun enda lögð áhersla á fórnarlund konunnar og þjónustugeð. Svipaðar áherslur má sjá í kvennaskólum hér á landi frá þessum tíma.(6)

Menntun kvenna á þessari öld

Í stuttu máli hefur það gerst smám saman á 20. öldinni að konur í okkar menningarheimi hafa fengið mannréttindi á við karla og báðum kynjum er boðið upp á sams konar menntun. Um langan aldur áttu konur ógreiðan aðgang að ýmsum

íslenskum menntastofnunum, en með lögum frá 1911 fengu konur sama rétt og karlar til að njóta kennslu og ljúka fullnaðarprófi í öllum menntastofnunum landsins. Þeirri almennu menntun sem nú er í boði svipar hvað markmið snertir til þeirrar menntunar sem Emile átti að fá hjá Rousseau, án viðbótarinnar sem samneytið við Sophie átti að gefa.

Þessi þróun tók nokkurn tíma en bókin Kvennaskólinn í Reykjavík, 1874-1974 veitir góða innsýn í umræðuna hér á landi, m.a. umræðuna á Alþingi. Þar kemur vel fram þróun breyttra viðhorfa til menntunar kvenna. Smátt og smátt hætti kvennaskólinn að vera "húsmæðraskóli", húsmæðradeildin var gerð að Húsmæðraskóla Reykjavíkur 1942 og varð að gagnfræðaskóla (og síðar framhaldsskóla) er kvennaskólinn var gerður að ríkiskóla árið 1947 og gert að starfa samkvæmt lögum um gagnfræðanám frá 1946 "enda hlíti hann í einu og öllu lögum og fyrirmælum, er á hverjum tíma gilda um slíka skóla". (7)

Húsmæðrafræðslu var komið fyrir í sérstökum skólum, sem nú eru reyndar að mestu hættir að starfa. Meginreglan í almennu menntuninni varð snemma sú að samkennsla kynjanna fór fram í bóklegum greinum, en sérkennsla í greinum eins og leikfimi og handavinnu. Í fyrstu var handavinnan kynskipt, þ.e. stúlkum var kennt að sauma og prjóna en drengum að smíða en hin síðari ár hefur sú skipan að mestu verið lögð niður. Nú bendir ýmislegt til að hin svokallaða handavinna stúlkna eigi í vökk að verjast og bæði kynin séu farin að taka smíðarnar fram yfir. Til skamms tíma náði kennsla í matreiðslu eða heimilisfræði eingöngu til stúlkna. Nú hefur það breyst, en talsvert vantar á að allir nemendur fái þann stundafjölda í heimilisfræðum sem þeim ber samkvæmt viðmiðunarstundaskrá. (8) Konur fengu formlega aðgang að Menntaskólanum í Reykjavík árið 1904, en voru í reynd mjög fámmennur hópur fyrstu árin.(9) Nú er hinsvegar svo komið að konur eru fjölmennari en karlar í menntaskólum landsins .

En hvernig skyldi náms-og starfsvali kynjanna vera háttar nú? Þó að formleg menntun kvenna og karla hafi stóraukist á þessari öld, og þá sérstaklega síðastliðna áratugi, hefur náms- og starfsval kynjanna breyst frekar hægt bæði hér

og í nágrannalöndunum, og þá aðallega í eina átt. (10) Í stað þess að verja þessum línum í að útlista hvernig ástandið er hér í smáatriðum vil ég vísa í ágæta grein um menntun kvenna í bókinni Konur Hvað Nú? frá árinu 1985, en þar segir Fríða Björk Pálsdóttir m.a. í lokaorðum:

Af framansögðu er ljóst að á sumum svíðum hefur menntun kvenna aukist tölувert á þessum tíu árum (1975-1985, innskot mitt), t.d. stunda mun fleiri konur háskólanám núna en árið 1975. Eins hefur konum fjölgað verulega miðað við karla í menntaskólum, fjölbautaskólum og iðnskólum svo að dæmi séu tekin. Námsval kvennanna hefur hinsvegar ekki breyst mikil ó þessu tíu ára tímabili. Í Iðnskóla Reykjavíkur hefur t.d. hlutdeild kvenna aukist tölulega og hlutfallslega, en eftir sem áður velja þær flestar hárgreiðslu og tækniteiknun eins og árið 1975. Námsval þeirra í Háskóla Íslands og Tækni-skóla Íslands er sama marki brennt. (11)

Við þetta vil ég bæta þrennu. Í fyrsta lagi að í sömu grein koma fram staðreyndir sem sýna að mjög fáir karlmenn eru við nám í hjúkrun og í kennara- og fósturskólunum og í því ljósi má telja þetta námsval stulkna skynsamlegt því að vonandi erum við öll sammála því að þau störf séu mikilvæg og krefjist sérstakrar starfsmenntunar. Í öðru lagi verður að koma skýrt fram að konur fara nú sem áður í annað nám en hefðbundnar kvennagreinar, þó í minna mæli en karlar. Ef t.d. eru bornar saman útskriftarskýrslur frá Háskóla Íslands árin 1985 (febrúar og vor) og 1987 (vor) má sjá, að álíka margir úskrifast af báðum kynjum úr guðfræðideild og í flestum kennslugreinum raunvísindadeilda nema tölvunarfræði og stærðfræði, en mjög fáir taka lokapróf í þeirri síðarnefndu; að hlutfallslega fleiri konur útskrifast árið 1987 en 1985 úr læknadeild, og sömuleiðis úr lagadeild, þar sem hratt stefnir í kynjajafnvægi, viðskiptadeild, verkfræðideild, tölvunarfræði og lyfjafræði, en í síðastnefndu greininni voru konur í miklum meirihluta útskrifaðra vorið 1987 en voru þar í minnihluta árið 1984. Próunin í lyfjafræðinni er athygliverð í ljósi þess að þar hefur nýlega verið skipaður kvenprófessor. Í þriðja lagi vil ég vekja athygli á að þó að konur hafi verið um og yfir 80% nema í Kennaraháskólanum undanfarin ár þá eru þær einnig komnar í meirihluta í Háskóla Íslands.

Af öllu þessu má ljóst vera að konur hafa aðlagast vel því skólakerfi sem þeim var boðið upp á, þó að þær eigi hverfandi þátt í mótu þess nú sem fyrrog eigi enn. Konur eru mikill meirihluti kennara á neðri skólastigum, en þeim fækkar því ofar sem skólastigið er. Kvenkennrarar við Háskóla Íslands eru t.d. eingöngu um 10% fastra kennara, og þar af eru aðeins þrír prófessorar, sem er óvenjulega lágt hlutfall miðað við nágrannalönd okkar. Því meiri sem völdin eru á hverju skólastigi þeim mun fleiri eru karlarnir, eins og reyndar í þjóðfélaginu yfirleitt.(12) Einnig er ljóst af framansögðu að hefðbundnar kvennagreinar eins og heimilisfræði og handavinna stúlkna skipa ekki háan sess í skólastarfinu.

Erfitt er að skýra það að starfsval kvenna breytist hægt og eins að þó að stúlkur standi sig að meðaltali betur en drengir í skóla fram að 12 ára aldrí, hverfur munurinn oft í kring um 15 ára aldur eða verður drengjum í vil í einstökum námsgreinum að minnsta kosti erlendis. (13) Eins og m.a. kemur fram í nýlegri grein eftir Sigríði Jónsdóttur námsstjóra, benda erlendar rannsóknir og fyrirliggjandi íslenskar athuganir eindregið til að stúlkur tali minna en drengir og fái minni athygli kennara. Algengt er að finna að hlutfallið á milli tals drengja og stúlkna sé 2/3 á móti 1/3 en það fer þó upp í 7 á móti 1, samkvæmt rannsóknum Megarry (1984) á umræðuhópum kennaranema, þar sem kynjahlutfallið í hópnum var jafnt. Ýmsar rannsóknir benda til að stúlkur séu kvíðnari en drengir í skólanum almennt og hræðist meira en drengir að segja eitthvað vitlaust eða að mistakast yfirleitt. (14) Í grein Sigríðar kemur einnig fram að almennt benda niðurstöður rannsókna til að hlutur kvenna og reynslu þeirra í kennslubókum sé mjög rýr og einhliða (15), en ætla má að slíkt minnki líkurnar á því að viðkomandi námsgreinar skírskoti til stúlkna. Þó að mikil vontun sé á viðameiri rannsóknum á þessu sviði hér á landi er ekkert sem bendir til að ástandið hér sé í grundvallaratriðum öðruvísi en í nágrannalöndunum. Það að drengir sækja lítið inn á hefðbundin starfssvið kvenna kemur ekki á óvart í ljósi þess að þau störf eru lítilsmetin bæði innan skólakerfisins og utan.

Michael Marland, virtur breskur skólamaður kemst svo að orði um ríkjandi ástand í menntamálum árið 1983:

Skólinn virðist viðhalda og auka kúgun kvenna.... Eins og er er skólinn heimur karlmannsins, jafnvel þó að meirihlutinn þar sé kvenfólk. Pólitískt séð tapa konur en manneskjulega séð (in human terms) tapa allir. (16)

Ég vil taka undir þetta sjónarmið Marland, sem sýnir enn fremur að gagnrýnin kemur úr ýmsum áttum.

Ýmislegt hefur verið gert til þess að stuðla að jafnstöðu kynjanna í skólastarfi. Þær leiðir sem helst hafa verið reyndar eru eftirfarandi: Að reka áróður fyrir því að stúlkur fari inn á svíð tækni og vísinda bæði í ráðgjöf og í sérstökum rannsóknaverkefnum (17); að hafa kjarna námsgreina þannig að enginn geti sleppt vísindum og (sjaldnar) að allir þurfi að taka námskeið um þroska barna eða húmanísk fræði; að greina námsbækur með tilliti til staðlaðra kynímynda og láta þær endurspeglra raunhæfari mynd af stöðu kynjanna í þjóðféluginu; að gera í öllu sömu kröfur til drengja og stúlkna, m.a. í handavinnu og leikfimi, að endurskoða agaaðferðir og veita kynjunum jafna athygli. (18)

Í meginatriðum er gengið út frá því að hætti Platós að kynferði skipti ekki máli, þ.e. drengir og stúlkur eiga að fá sömu menntun þó að ekki sé fullljóst hvort kynin eigi að gegna sömu hlutverkum í þjóðféluginu. Óhætt er að segja að margir eru óánægðir með árangurinn af þessu umbótastarfi og þær raddir heyrast að líklega sé ekkert við þessu að gera innan menntakerfisins, fyrst stúlkur eru svona skyni skroppnar að velja sér hefðbundin störf. Hugsanlega sé þessi áhugi óbreytanlegur. Fulltrúar atvinnulífsins og fleiri hafa lýst áhyggjum sínum yfir þróuninni af ýmsum ástæðum, m.a. þeim að gáfur kvenna fari forgörðum!

Einn angri af þessari umræðu er að skólinn sé almennt ekki í takt við tímann og þarfir atvinnulífsins, samanber til dæmis aðalræðu Lauren Resnick forseta Ameríkska Uppeldisfræðisambandsins (AERA) á ársþingi þess árið 1987. (19) Því álykta sumir að nær sé að takast á við málin úti í atvinnulífinu. Í því sambandi má

ekki gleyma öllum ákveðninámskeiðunum sem hafa reynst gagnleg til að rétta við sjálfstraust kvenna þegar þær koma út í atvinnulífið eftir 10-20 ára setu á skólabekk eða eftir að hafa verið heimavinnandi í fjölmörg ár. Ég er hinsvegar alls ekki sátt við það sjónarmið að "skólinn sé púkó (og fjölmíðlarnir fínir)" og því beri að leita leiða til raunhæfra úrbóta bæði innan skólans sem utan.

Gagnrýni kvenfrelsiskvenna á menntun í dag

Hvernig má það vera, ef satt er, að þetta mikilvæga baráttumál kvenfrelsiskvenna í kring um síðustu aldamót að fá aðgang að menntastofnunum karla á þeirri forsendu að ekki sé munur á hugsunarfærni kynjanna (20), er nú aftur komið til umræðu m.a. hjá kvenfrelsiskonum? Konur trúðu því lengi að leiðin til betri afkomu og valda væri meiri menntun en nú virðist ljóst að það að flytja menntunina á háskólastig, tryggir ekki betri laun, samanber þróunina í menntun kennara, hjúkrunarfræðinga eða ljósmæðra. Jafnframt virðist ljóst að þó að konur fari í nám í hefðbundnum karlagreinum uppskera þær minna fyrir störf sín en karlar. Hvernig vilja kvenfrelsiskonur skýra það að aukin menntun kvenna skilar sér að mjög litlu leyti í auknum völdum og betri afkomu kvenna? Um það eru til nægar heimildir og röddin er nokkuð samhljóma.

Lítum fyrst á sjónarmið Florence Howe. Hennar mat er það að umræðan um menntun kvenna hafi á þessari öld snúist um tvennt. Í fyrsta lagi að bjóða eigi upp á menntun til starfa sem henti konum sérstaklega eins og kennslu, hjúkrun eða félagsráðgjöf, og í öðru lagi að konur séu jafnokar karla greindarfarslega og því geti þær numið það sama og karlar. Í báðum tilfellum hafi konur gengið til menntunarinnar á forsendum karla, þ.e. lært um hefðbundin kvennastörf eins og þau hafa verið skilgreind af körlum eða að þær hafa tileinkað sér önnur skriftin fræði umyrðalaust af því þær væru að sýna að þær væru jafnokar karla. Í hvorugu tilfellinu var sett spurningamerki við námsefnið eða þekkinguna sem miðlað var. Í hvorugu tilfellinu höfðu konur sagt "nei við ætlum að endurskilgreina bæði þekkinguna og

vinnumarkaðinn út frá okkar forsendum", en það er einmitt það sem er að gerast í dag. (21)

Eins og ég nefndi að framan má líkja þessum straumhvörfum við breytinguna í kvennahreyfingunni hér á landi upp úr 1980. Jafnrétti kynjanna á forsendum karla gengur ekki upp hvorki í stjórnmálum, í menntakerfinu eða í heiminum almennt, er niðurstaða ýmissa kvenfrelsiskvenna. Að öllum líkindum var það söguleg nauðsyn að fara þessa leið, þ.e. að fórna öllum kvenlegum áherslum um tíma og ganga beint inn í fyrirliggjandi kerfi sem karlkyns ráðamenn höfðu allsstaðar mótað út frá eigin sjónarmiðum á meðan konur voru ekki fullgildir þegnar. Hér á landi eru konur þegar farnar að ræða stjórnmálin á eigin forsendum eins og allir vita og að mínu mati er tími kominn til að skoða menntakerfið út frá jafnstöðu kynjanna og hinni kvenlegu rödd.

Eitt veigamesta skrefið sem gert hefur það mögulegt eru framfarir í svokölluðum kvennarannsóknum, sem eru rannsóknir kvenna á hinum ýmsu fræðasviðum, þar sem veruleikinn er skilgreindur á annan hátt en gerist og gengur í hefðbundnum skólabókum. Bæði viðfangsefnin og efnistökin hafa aðrar áherslur, en útgangspúnturinn er reynsla kvenna og viðfangsefnið tengist oft því að skilja kúgun eða ósýnileika konunnar. Kvennafræðin hafa sýnt konum að þau fræði sem skólinn kennir okkur eru ekki stóri sannleikurinn, heldur aðeins eitt afbrigði af honum, og það skiptir málí fyrir sjálfsmýnd kvenna og þeirra karla sem eru hrifnir af gildunum mjúku að framlag kvenna til söguþróunarinnar sé gert sýnilegt og virt. Alþingi Íslendinga hefur tvö s.l. ár veitt nokkurn styrk á fjárlögum til kvennarannsókna, sem vonandi er til marks um aukinn skilning í þjóðfélaginu.

Í metsölubók sinni frá síðast liðnu ári The Closing of the American Mind, lýsir Allan Bloom ástandinu varðandi menntun kynjanna á þann hátt að annarsvegar séu kvenfrelsiskonur, íhaldsöflum til mikillar ánægju, farnar að undirstrika kynjamun og róma mikilvægi móður- eða foreldrahlutverksins á ný, í andstöðu við fyrri áherslur á jafnrétti. Hinsvegar bendir hann á að karlar og konur fái sömu menntun, hafi sömu væntingar til starfsframa og að kennurum og nemum detti ekki

lengur í hug að ætlast til þess að kvenstúdentar seti fjölskylduna framar en framtíðarstarfið. Konur almennt heyri ekki rödd kvenfrelsiskvenna eða feminista, því að jafnréttinu sé náð og hagkerfið sé tilbúið að gleypa konur með góða menntun og miklar væntingar. (22)

Bloom talar ekki um áfallið sem konur verða oft fyrir að námi loknu þegar veruleikinn er öðruvísi. Ef þær eru ekki bundnar heima yfir smábörnum og heimili, iðju sem menntun þeirra hefur ekki búið þær undir og í raun kennt þeim að líta á sem ómerkilega, þá er vitneskja atvinnurekandans um að þær gætu átt börn notuð gegn þeim, nema þær hafni móðurhlutverkinu eins og Plató vildi forðum. Bloom talar heldur ekki um hvernig náms- og starfsval kynjanna er í reynd né hvernig launum kynjanna er háttað úti í atvinnulífinu.

Ég teldi það vafasama frelsun fyrir þeldökka í Suður-Afríku að ganga inn í óbreytt skólakerfi hvíta mannsins þar, og mér finnst ekkert skrítið að konur þurfi að fara í ákveðninámskeið til að takast á við störf sín í atvinnulífinu. Litla stúlkana gengur með þá vitneskju frá unga aldri að hún komi til með að verða móðir og finnst það merkilegt, kannski það merkilegasta við lífið. Óformlega félagsmótun stúlkunnar, bæði leikir, heimilslíf og umhverfið almennt, styrkir þessa framtíðarsýn. Formlega menntunin eða skólakerfið fjallar hinsvegar mjög lítið um þetta hlutverk, og þá aðeins á þeim nótum að það sé ómerkilegt og atvinnulífinu óæðra. Þar að auki er formlega umfjöllunin um ýmsar fræðigreinar gjörsneidd dyggðunum hennar Sophie, þ.e. rætt er um tækni, kynlíf eða hagvöxt án skírskotunar til mjúku gildanna eða afleiðinga fyrir mannlifið sjálft, sem vonandi á að vera grundvöllur alls.

Þrátt fyrir gildandi jafnréttislög og markmið skólans að undirbúa einstaklinga undir líf í lýðræðisþjóðfélagi, sem er í stöðugri þróun, þá er það ekki skýrt hvorki lagalega né af skólastarfinu yfirleitt hvort leggja beri áherslu á að gera karla og konur hæf til að sinna börnum sínum og heimilisstörfum. Í reynd hafa þau verk komið meira í hlut kvenna að hluta til vegna kynbundins launamunrar. Því er ekki samhljómur hjá stúlkum á milli formlegu og óformlegu menntaskilaboðanna, en drengir fá á báðum stöðum mjög skýr skilaboð um að atvinnulífið verði

starfsverttvangur þeirra. Þetta er að mínu mati ein skýringin á því hve náms- og starfsval breytist hægt og aðallega í eina átt. Eins og Dale Spender hefur bent á geta fræðihugtök á borð við "kynhlutverk" verið slævandi að því leyti að þau fela þá staðreynd að annað kynhlutverkið er valdameira og nýtur (enn) meiri virðingar en hitt, sem er auðvitað megin-skýringin á því að drengir sækja lítið í kvennastörf.(23) Önnur skýring á því að námsval breytist hægt er líklega sú að valið á sér stað á þeim aldri sem unglingsurinn er að skilgreina sjálfan sig sem fullorðna manneskju, og á meðan sú mynd er ómótud er stuðst við fyrirmyn dir úr þjóðlífínu, en þar blasir auðvitað við kynskiptur vinnumarkaður, og kynskipt völd. Hversu mikið þessir þættir skýra skal ósagt látið hér því ljóst er að mjög margir þættir skipta máli, m.a. fyrirmyn dir og samskipti á heimilunum allt frá fæðingu.

Áður en ég geri nánari grein fyrir æskilegum breytingum á menntastefnunni skulum við hlusta á rödd Adrienne Rich:

Hvað þarf konan að vita? Þarf hún ekki sem meðvituð vera sem skilgreinir sig sjálf að vita eitthvað um eigin sögu, um sína hápolítísku líffræði, um skapandi starf formæðra sinna, um vinnubrögð og völd kvenna í gegn um tíðina, um sögu kvennahreyfinga og hvernig kvenfrelsísröddin hefur kafnað. Án slískrar þekkingar lifa konur og hafa lifað án samhengis, auðmótanlegar í þá farvegi sem ímyndunarafhl karlmannsins krefst, firrtar eigin reynslu af því að menntun okkar endurspeglar hana ekki eða lítilsvírðir. Að mínu mati er það ekki líffræðin heldur vanþekking okkar á okkur sjálfum sem er lykillinn að valdaleysi okkar. (24)

Heimspekingurinn Jane Roland Martin er þeirrar skoðunar að menntastefna, sem horfir fram hjá mikilvægi kynferðis sé dæmd til að mistakast. Kynferði sé það mikilvægt atriði fyrir mótuð manneskjunnar, þó ekki sé fullskýrt hvers vegna. Því verði að nýta sér fyrilliggjandi upplýsingar um kynjamun þegar það á við og viðurkenna mikilvægi bæði atvinnulífsins (production) og umönnunar barna og heimilislífs (reproduction) til hagsbóta fyrir bæði kynin í skólastarfinu. (Gender-blind ideal replaced by a gender-sensitive ideal). Einhver kynni kannski að spyrja hvort hún sé að gera því skóna að auka eigi þátt heimilisfræðinnar eða

barnaumönnunar. Svarið er bæði já og nei. Martin leggur áherslu á eftirtalin þrjú atriði.

Í fyrsta lagi að brýnt sé að kanna bæði opinberu og duldu námsskrána í þessu ljósi og átta sig á að það sem við lærum í skólanum, hvort heldur er í sagnfræði, bókmenntum, eða vísindum hyglar körlum og reynslu þeirra, enda þekkingin skilgreind af þeim. Konur séu að mestu ósýnilegar (25), eða sýnd er úrelt mynd af stöðu konunnar. Það að vera móðir eða faðir er ekki til umræðu sem verðugt lífsviðfangsefni beggja kynja, sem jafnframt stundi atvinnu. Þetta þurfi að lagfæra.

Í öðru lagi sé nauðsynlegt að ýta undir kvennarannsóknir í sem flestum fræðigreinum og ekki síður að sjá til þess að koma þeirri þekkingu inn í skólabækur á öllum skólastigum. Konur hafi nú þá menntun og aðrar forsendur til að móta eða skapa þekkinguna sjálfa, sem sé tiltölulega nýtt í heimssögunni.

Þetta myndi væntanlega auka líkurnar á því að konur sæu að allar fræðigreinar væru eðlilegt viðfangsefni fyrir konur og sýna að fræðileg viðfangsefni og túlkun kvenna á veruleikanum eru oft önnur en karla. Sérstaklega er þetta mikilvægt varðandi rannsóknir sem tengjast skilgreiningum og skýringum á eðli og stöðu konunnar. Hugsanlega yrði skólinn einnig minna kvíðavekjandi fyrir stúlkur við það eitt að rætt er á raunsæjan hátt um reynslu kvenna í skólabókunum. Schuster og Van Dyne hafa skrifat aðgengilega bók til leiðbeiningar fyrir þá sem vilja koma kvennarannsóknum inn í kennslubækur og þær greina sex afmörkuð stig í þróuninni úr einhliða karlanámsefni yfir í námsefni sem byggir á sammannlegri reynslu beggja kynja. (26)

Í þriðja lagi vill Martin koma dyggðunum hennar Sophie eða mjúku gildum móðurinnar góðu inn í allt skólakerfið, sem mótvægi við þau hörðu gildi sem þar eru allsráðandi og stuðli að firringu manneskjunnar tilfinningalega og félagslega. Þá á hún ekki við sérstök námskeið í umhyggju, ástúð eða manneskjulegum samskiptum, frekar en við höfum nú námskeið í hlutlægni eða rökhugsun. Hún varar sérstaklega

við því að setja þetta í sérstök námskeið, því að þá tapist skilningurinn á hinu siðræna og pólitísku mikilvægi þeirra.(27)

Ég er sammála því að breytingar í þessa átt gætu eingöngu haft mannbætandi áhrif bæði á einstaklinga og þjóðfélög, sem ætti að koma sér vel bæði í einkalífi, í atvinnulífi og síðast en ekki síst fyrir allt mannlíf í framtíðinni. Ræðum ekki eingöngu um tæknilegu hliðar kynlifs eða tæknivæðingar, ræðum einnig um áhrif þeirra á tilfinningalífið og mannlífið almennt.

Martin gerir sem sagt ráð fyrir því að hægt sé að kenna dyggðirnar hennar Sophie, og að kynhlutverk og kynferði séu aðskildir þættir. Þetta hefur ekki verið hrakið vísindalega, en óvist er að hve miklu leyti hægt er að læra þær af bók þó að ýmislegt lærist i umgengni við smábörn. (28)

Í sambandi við það að taka mið af kynjamun þá bendir margt til að sérkennsla kynjanna t.d. í stærðfræði og raungreinum geti verið æskileg frá sjónarmiði stúlkna, þær fá þá athygli kennarans, geta ekki beðið drengina um aðstoð og þurfa ekki að sitja undir háðsglósum þeirra. Margir telja kynferði kennarans skipta máli bæði vegna fyrirmynadarinnar og áherslina í kennslu, en þessi áhrif eru ekki nægjanlega rannsókuð ennþá að mínu mati. Í kvennaskólum er algengara að sjá konur í æðstu stöðum bæði meðal kennara og t.d. í félagslífí nemenda, og breskar rannsóknir benda til að stúlkur í einkynja skólum velji frekar vísindi og stærðfræði en stúlkur í samkynja skólum.(29) Gaby Weiner vill ganga nokkru lengra en Martin í að vekja athygli stúlkna á stöðu sinni, m.a. með því að kvenkennrarar og nemendur myndi stuðningshópa og að kynferðisleg áreitni verði tekin til umræðu í skólum. (30) Ef jafnstaða kynjanna á heimili og á vinnumarkaði er það sem að er stefnt í þjóðfélaginu þá bendir margt til að æskilegt sé að "mýkja" drengina og "herða" stúlkurnar eins og er í skólanum til að vega upp á móti öðrum áhrifaöflum, sem vissulega eru mörg og sterkt. Hluti af þessum mun er velþekktur kynjamunur í árásargirni, sem á sér bæði líffræðilegar og uppeldislegar skýringar (31). Í þessu starfi þarf bæði að taka mið af atvinnulífi og einkalífi þannig að samhljómur sé á milli formlegu og óformlegu menntaskilaboðanna hjá stúlkum.(32)

Að lokum vil ég láta í ljós þá von að þverfagleg kennsla í kvennafræðum verði tekin upp í Háskóla Íslands, sem teygi anga sína inn í allar kennslugreinar skólans og síðast en ekki síst inn í námsgagnastofnun og í kennaramenntunina. Á sama hátt og talið er mikilvægt að íslendingar læri íslandssögu til að skilja rætur sínar, má halda því fram að mikilvægt sé fyrir konur að læra sína sögu til að skilja rætur sínar og stöðu. Sú saga er ekki sögð í kennslubókunum, þar hefur aðeins verið rúm fyrir sögu karlmannsins, aðallega hvíta miðstéttarmannsins sem skilgreint hefur þekkinguna til þessa. Þá fyrst er tímabært að úrskurða um áhrifamátt skólans.

Hvort kvenfrelsísröddin verður með við móton menntastefnu framtíðarinnar leiðir tíminn í ljós. Fyrsta skrefið er kannski að fá það almennt viðurkennt að konur og karlar skuli sinna bæði atvinnu og heimilislífi, og að stefnt skuli að styttí vinnutíma og bættri þjónustu við börn til að slíkt gangi upp. Í stað þess að gera lítið úr væntanlegu móður- eða föðurhlutverki í menntun þegnanna ætti að ræða þau í tengslum við umfjöllun um atvinnulífið. (33) Annar valkostur við núverandi aðstæður, mun óæskilegri að mínu álti, er að miða menntastefnuna eingöngu við atvinnulífið og stefna að því að uppeldi barna verði að langmestu leyti í annarra höndum en foreldra. Eins og er virðist mér stefna í þessa átt, þar sem fylgt er forskrift Platós um frelsun konunnar, þ.e. að full atvinnuþátttaka kvenna krefjist þess að þær fórni þeim sjálfsögðu mannréttindum að fá að sinna uppeldi barna sinna. Það er óraunhæfur kostur að snúa aftur til 19. aldarinnar og hugmynda Rousseaus um stöðu konunnar að hún fari aftur inn á heimilin, og það ástand sem við höfum búið við á þessari öld að konan sé ýmist á heimilinu eða í atvinnulífinu eftir annarra þörfum getur ekki leitt til kvenfrelsísl eða jafnstöðu kynjanna. Þjóðfélagsþróunin kallar á að annar fyrri kostanna verði valinn og að menntastefnan verði í samræmi við það val. Breytinga er þörf á núverandi menntastefnu ef menntun kvenna á að verða þeim frelsisafli. Konur þurfa sjálfar að eiga ríkan þátt í móton nýrrar stefnu.

Tilvísanir og heimildir.

1. Jane Roland Martin (1985). Reclaiming a Conversation: The ideal of the educated woman. New Haven og London: Yale University Press, bls.4.
2. Sjá Martin 1985, bls. 13.
3. Sjá Martin, 1985, bls.41.
4. Time, 7.Febrúar, 1988.
5. Sjá umfjöllun um Beecher í Martin 1985 svo og ritið Leonard and Gertrude (1787) eftir uppeldisheimspekinginn Pestalozzi.
6. Howe, Florence (1984). Myths of Coeducation. Bloomington: Indiana University Press, bls.179. Sjá einnig um sjónarmið Beecher, í Martin 1985 og t.d. Kvennaskóli Húnvetninga 1879-1939 (1939) um áherslur hér á landi.
7. Kvennaskólinn í Reykjavík 1874-1974 (1974), bls.108 og 214.
8. Sjá Jafnrétti kynjanna. Námsbraut í þjóðfélagsfræðum við Háskóla Íslands og Órn og Orlygur, bls.29-30 og DV 3/3, 1988 bls.37.
9. Sjá Saga Reykjavíkurskóla, I Nám og nemendur (1975).
10. Sjá Konur Hvað Nú? (1985) Reykjavík:’85-nefndin, samstarfsnefnd í lok kvennaáratugar S.b. og Jafnréttisráð, bls.65 og um ástandið í nágrannalöndunum sjá til dæmis Sex Bias in Education (1981) eftir Margaret B.Sutherland. Oxford: Basil Blackwell, bls. 53-54.
11. Konur Hvað Nú ? Bls. 73-74.
12. Upplýsingar úr nemendaskrá og kennsluskrá Háskóla Íslands og varðandi samanburð við nágrannalöndin sjá Sutherland (1981) að ofan, bls. 179-180. Í Bretlandi eru konur 77% grunnskólakennara en 13% háskólakennara samkvæmt Acker í World Yearbook of Education (1984), bls. 65. Í bók Byrne Women and Education (1978) London: Tavistock, bls. 15 kemur fram að 97% stjórnenda menntamála séu karlar.
13. Samanber Guðny Guðbjörnsdóttir (1987). Vitsmunabroski 7-12 ára barna í Reykjavík. Reykjavík: Rannsóknastofnun Uppeldismála, Rit Nr.5 og Sigurjón Björnsson. Börn í Reykjavík (1980) varðandi kynjamun á námsárangri hér á landi við 12 ára aldur, sem er horfinn við 15 ára aldur. Erlendar rannsóknir sem benda til að drengir nái betri árangri í stærðfræði en stúlkur frá unglingsárum eru margar til, samanber t.d.Maccoby og Jacklin (1974). The Psychology of Sex Differences og Sutherland(1981), sjá 10 hér að ofan.
14. Sjá t.d. Margaret B. Sutherland (1983) Anxiety, aspirations and the curriculum, í Marland, M.(ritstj.) (1983) Sex Differentiation and Schooling.London: Heineman, bls.60-71.
15. Morgunblaðið 26. janúar 1988, bls.28-29 og 33. Sjá einnig greinar Kristínar valsdóttur, Kristínar Jónsdóttur og Hönnu Kristínar Stefánsdóttur í Nýum Menntamálum, 4. tbl. 3. árg. 1985. Sjá Megarry, J(1984), í World Yearbook of Education, bls.18, en þar kemur fram að karlkyns kennaranemar töludu 88% tímans í samkynja umræðuhópum um menntamál í 4 vikur í röð.
16. Marland, M.(1983). Bls 6.
17. Samanber til dæmis samnorræna verkefnið Brjótum múranu, sem íslendingar taka þátt í.
18. Gaby Weiner. Equal Opportunities, Feminism and Girls'Education: Introduction í Gaby Weiner (ritstj.) Just a Bunch of Girls (1985). Open University Press.
19. Sjá L.B. Resnick. Learning in School and Out, í Educational Researcher, Vol 16, no. 9, Des. 1987, bls.13-20.
20. T.d. hjá Elizabet Cady Stanton og Susan B.Anthony, sjá Florence Howe, Myths of Coeducation, bls.181.
21. Florence Howe, s.r., bls 184.
22. Allan Bloom (1987) The Closing of the American Mind. New York: Simon and Schuster, bls.105 og 107.
23. Dale Spender (1983). Telling How It Is: Language and gender in the classroom, í Marland, M. (1983), bls.98

24. Adrienne Rich (1980). Taking Women's Studies Seriously, í On Lies, Secrets & Silence: Selected Prose, 1966-1978. bls. 240.
25. Sjá áhrifamikla bók um ósýnileika kvenna í skólanum Dale Spender (1982). Invisible Women: The Schooling Scandal. London: Writers and Readers.
26. Marilyn R. Schuster og Susan R. Van Dyne (1985) Women's Place in the Academy. Transforming the Liberal Arts Curriculum. Totowa, N.J.: Rowman & Allanheld.
27. Sjá Martin (1985), bls. 197-199.
28. Samanber til dæmis tilgátu Chodorow, í bók sinni The Reproduction of Mothering, sem gerir ráð fyrir því að stúlkur fái frekar þessi gildi af því konur annast þær að mestu fyrstu þrjú æviárin. Ef karlmaður annaðist ungarðörn ættu drengir að tileinka sér þessi gildi, þ.e. inn í sjálfsmyndina kæmi meiri samkennd með öðrum í stað tilhneigingar til aðgreiningar. Þessi tilgáta sem Chodorow byggir m.a. á rannsóknnum Stoller kallar á spennandi rannsóknir eins og Baumrind(1980) hefur m.a. bent á í grein sinni New directions in socialization research í The American Psychologist. Ef tilgáta þessi er sönn gæti þátttaka feðra í uppeldi barna sinna fyrstu 3 æviárin ráðið úrslitum um það hvort mjúku gildin svokölluðu verði jafnt drengja sem stúlkna. Í J. of Moral Education (1987), vol 16, No. 3. má sjá athygliverða umfjöllun um það hvernig betur megi hlúa að og meta þessi mjúku gildi í skólastarfi.
29. Sjá t.d. Sutherland (1981) að ofan.
30. Sjá Weiner (1985), í tilvísun 18, bls. 11-12.
31. Sjá Maccoby og Jacklin (1974) í 13 að ofan varðandi ítarlega umfjöllun um kynjamun og árasargirni, fjölmargar rannsóknir og skýringar.
32. Míkilvægi þessa atriðis kemur skýrt fram í rannsókn Sue Sharp samanber bók hennar Just like a girl. How girls learn to be women (1976), þar sem meginathyglinni er beint að stúlkum úr lagstéttum í Bretandi.
33. Þetta sjónarmið kemur einnig skýrt fram í bókinni World Yearbook of Education 1984: Women and Education, bls. 200. London: Kogan Page, 1984.